

ULUS İNŞA SÜRECİNDE KALEVİPOEG DESTANI VE ESTONYA FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Özkul ÇOBANOĞLU

Özet

Bu çalışmanın amacı Estonya Halkbilimi çalışmalarını ve Kalevipoeg Destanı'nın derlenişi ulus inşa süreci bağlamında ele alıp değerlendirmek ve tanıtmaktır.

Anahtar kelimeler: Eston Halkbilimi Çalışmaları, Kalevipoeg Destanı, Dr. Friedrich Reinhold Kreutzwald, Ulus İnşa Süreci, Sözlü Edebiyat.

Epic of Kalevipoeg and Estonian Folkloristics in the Context of Nation Building Process

Abstract

This work aims to study very briefly the histography of Estonian Folkloristics and epic of Kalevipoeg in the context of nation building process which was one of the main dynamic of folklore studies in late 19th century. In addition to that also presentation of important institutions of Estonian folkloristics and founders of the scholarly tradition will be very briefly evaluated and represented.

Key words: Estonian Folkloristics, Epic of Kalevipoeg, Dr. Friedrich Reinhold Kreutzwald, Nation Building Process, Oral Literature,

Bu çalışmanın konusunu ulus inşa sürecinde Estonya’da halkbilimi çalışmalarının başlangıcı ve gelişmesi bağlamında Kalevipoeg adlı epik destanın derlenip yayınlanması ve bunun sonuçları oluşturmaktadır. Estonya nüfus ve yüz ölçümü bakımından küçük bir ülke olmasına karşın Estonların büyük kültürel araştırma tecrübesi ve başta etnografik kültürel mirasını derleme ve her türlü olumsuzluğa rağmen muhafaza edebilmek açısından son derece dikkat çekici çalışmalarının tarihi özellikle ülkemizde yeterince bilinmemektedir. Çalışmamızın da amacı tam da bu bağlamda Eston halkbilimi çalışmalarının anahatlarıyla da olsa tanıtımı ve ulus inşa ediş sürecinde halkbiliminden yararlanma yolları ve yöntemlerine dair tespitlerde bulunmaktır.

Günümüz Eston halkbilimcilerinin önde gelen isimlerinden Kristin Kuutma’nın (2005b:11) ifadesiyle söyleyecek olursak, “Estonya’da folkloristiks ve etnoloji “ulusal bilimler” (national sciences) içinde yer alırlar. Ulusal bilimler “rahvusteadused” diye adlandırılmakta ve Estonya kültürünün temel araştırma ve varlık alanı olarak, politik tarihi, edebiyatı, diliyle birlikte folkloristiks ve etnolojiden oluşmaktadır.”¹ Bu bilim dallarının araştırıp ortaya koyduğu bilgiler doğrudan doğruya ulusun varlığını ve kimliğini ele aldığı için akademiya da ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

Eston aydınları arasında entelektüel anlamda Almanlaşma ve idari-siyasi anlamda Ruslaşmaya karşı çıkış kendisini folklor derlemeleri ve halkbilimi araştırmaları şeklinde dışavurmuştur, denilebilir. Bu yöndeki çalışmalar, özellikle köylü Estonlar arasında yaşamaya devam eden sözlü geleneklerin derlenmesi ve işlenmesiyle birlikte zaman içinde kültürel ve idari otonomiye yönelen bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bir başka ifadeyle, Eston Halkbilimi çalışmaları 19. yüzyıl başlarında “Esländische Literärische Gesellschaft” ve “Eston Aydınlar Derneği” (Estonian Learned Society) adlı kuruluşların Eston folklor derlemeleri ve koleksiyonları yapmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu derleme ve koleksiyonlar içinde, Dr. Jakob Hurt (1939-1907) ve Matthias Johann Eisen’in (1857-1934)

¹ Atatürk’ün vaktiyle, Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi’nde meydana getirdiği ve maalesef sonraları bozulan yapısını çağırıştıran temel kimlik ve kültür özelliklerini ortaya koyan ulusal bilimlerin çekirdeğini oluşturduğu bu model özellikle perestorika sonrası eski demirperde ülkelerinde sovyet sisteminin sosyo-kültürel tahribatını rehabilite etmeye yönelik şekilde yeniden canlandırılmış ve hatırı sayılır mesafe alınmıştır. Bu bağlamda Türkiye ve Türk dünyasında benzer bir biçimde Türkiyat Fakülteleri kurulmayışı bir yana bunun düşünülüp tartışılmayışı bile Türk dünyası aydınlarının içinde bulunduğu zihni ateleti anlatmaya yeterli bir ölçüdür. Bizdeki Türkçü geçinenlerle birlikte Türk dünyasından gelenler tertipledikleri birkaç kurultayda karşılıklı güzel nutuklar attılar o kadar... Birkaç tane de ilkel sayılabilecek kitap ve baştan batık proje çalışmasıyla bu en heyecanlı ve önemli dönem geçiştirildi. Nevruz da bu sürecin lokomotifini olacak yerde bizim yarı sarhoş ve zihnen tembel Türkçü aydınlarımızın narkozu oldu.

çalışmaları gerek süreklilik ve gerekse derlenen malzemenin hacmi bakımından en önemli çalışmalardır. Meselâ, Jacob Hurt 1860'larda yakın, akraba ve tanıdıklarının yardımlarıyla başladığı ve daha sonra ulusu çapında yürütmeye yöneldiği Eston folkloru derleme çalışmalarının sonunda Estonya Folklor Arşivi'nin en değerli materyalini oluşturan –sadece onun derlediği- 162 ciltlik malzeme elde edilmiştir.

Aynı şekilde, Eston Halkbilimi çalışmalarının başlangıç döneminde devasa derleme çalışmaları yapanlar arasında yer alan bir başka önemli isim Dr. Oskar Kallas'tır (1868-1946). Dr. Kallas, "Estonya Öğrenci Derneği" ile birlikte 1904-1921 yılları arasında organize ettiği sistematik derleme faaliyetlerinin neticesi olarak diğer türlerden başka 13.139 halk melodisi derlenmiştir.

Bu dönemde Eston aydınları Alman ve Rus entellektüellerinden de etkilenmekle birlikte halkbilimi konusunda onları asıl etkileyen, ilham veren, yol, yöntem gösteren doğrudan doğruya Finliler ve özellikle de "Fin Edebiyat Derneği" (Finnish Literature Society) ve (Kuutma 2001: 12) yaptıklarıdır. Söz konusu dönemde, Finlandiya'nın ve Estonya'nın Rusya'nın birer idari vilayetini oluşturması ve St. Petersburg'dan idare edilmeleri Fin ve Estonların halkbilimi çalışmaları konusunda birbirlerini yakından takibini ve karşılıklı alışverişi² - özellikle 1880lerden 1920lere kadar- kolaylaştırıp hızlandırmıştır³. Bu sürecin bir sonucu olarak 20. yüzyılın başlarında Tartu Üniversitesi'nin eğitim dilinin Estonca'ya dönmesi ve "Estonya Edebiyat Müzesi"nin kurulmuştur. Her iki kurumda Eston halkbilimi çalışmaları olmazsa olmaz değerdedir.

Estonya Edebiyat Müzesi (Eesti Kirjandus Muuseum/Estonian Literary Museum) beş bölümden oluşmaktadır. Bu beş bölüm, 1.)Bibliyografya Bölümü ve Arşiv Kütüphanesi 2.)Estonya Folklor Arşivi 3.)Estonya Kültür Tarihi Arşivi 4.)Folklor Bölümü 5.)Etnomüzikoloji Bölümü, şeklinde sıralanmıştır. Her biri doğrudan doğruya kendisini ilgilendiren amaç ve görevler yüklenmiş bu beş bölüm aynı zamanda aynı veya benzer amaçlı projeler için eşgüdüm altında ve birlikte çalışmaktadırlar. Estonya Edebiyat Müzesi'nin temel görevleri folklor derlemelerini yürütmek, derlenen malzemeyi, sistematik halde arşivlemek ve bilimsel değerlendirmelere hazır hale getirmek, bilimsel

² Estonya ile Finlandiya arasındaki özellikle halkbilimi alanındaki yakınlık ve karşılıklı alışveriş ve bunun bir sonucu olarak kurumların kuruluş ve işleyişlerindeki benzerliği meslektaşım Doç.Dr. Gülay Mirzaoğlu-Sıvacı'yla birlikte 2007 Kasım ayında Estonya ve Finlandiya'ya Socrates-Erasmus Programı kapsamında yaptığımız eğitim-öğretim ve inceleme etkinliğimiz çerçevesinde bizzat izleme fırsatı bulduk. O kadar ki her iki ülkedeki temel halkbilimi kurumlarının adlarından, tematik ve fonksiyonel yapılarına, işleyiş sistematiğine ve hatta birfing düzenlerine varıncaya dek tamamen birbirinin benzeri yapıları son derece dikkat çekicidir.

³ Ruslar Petersburg ve çevresini işgal edip Baltık Denizi'ne çıkıncaya kadar Estonya, Karelya ve Finlandiya birbiriyle kültürel süreklilik gösteren ve birbirine yakın ağız ve lehçeler konuşan Ural Dil ailesine mensup (Ugric) yakın akraba topluluklardır ve o tarihe kadar coğrafi olarak da bir bütünlük içindeydiler.

değerlendirmelerde bulunmak ve dijital, elektronik, fotoğraf ve elyazmaları şeklinde arşivlenmiş bulunan folklor materyalinin tamamını kamuoyu ile paylaşmak, isteyen her kim olursa olsun bu materyali kullanımlarına açmak ve isteyenlere kopyalarını yapmaktır.

Estonya Edebiyat Müzesi, 1909 yılında “Estonya Millî Müzesi ve Arşiv Kütüphanesi”nin bir alt birimi olarak Tartu şehrinde kurulmuştur. Daha sonraları bu birimin de alt birimleri olarak “Estonya Bibliyografya Bölümü” 1924 yılında, “Estonya Folklor Arşivi” 1927 yılında ve “Estonya Kültür Tarihi Arşivi” de 1929 yılında kurulmuştur.

Eston Halkbilimi çalışmalarının yürütüldüğü en önemli akademik kurum Tartu Üniversitesi Felsefe Fakültesi, Edebiyat ve Folklor Enstitüsü, Eston ve Karşılaştırmalı Folklor Bölümü’dür. Tartu Üniversitesi 1632 yılında kurulmuştur ve Kuzey Avrupa’nın en eski üniversitelerinden birisidir. Tartu Üniversitesi’nde ilk folklor dersleri ve öğretimi 1919 yılında Profesör Walter Anderson⁴’la başlamıştır. Günümüzde Profesör Dr. Ülo Valk’ın başkanlığını yaptığı bölümde lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri verilmekte, öğrenciler Eston folklorunun yansira diğer Ugor (Uralik) milletler olan Fin, Karelyan, Mordvan, Vepsian, Voltik, Mari, Macar başta olmak üzere İskandinav ve Rus sözlü edebiyat ve kültür gelenekleri üzerinde yoğunlaşan dersler almakta, zorunlu arşiv ve alan araştırması stajlarını tamamlayarak 160 kredi saat ile mezun olmaktadır. Sovyet sisteminin çökmesinden sonra tekrar bağımsızlığına kavuşan Estonya tarihi kültürel mirasını tespit ve yeniden işleyerek ulusal kimliğini ve kültürünü güçlendirmek için halkbilimine yönelmiştir.

Estonya ve Finlandiya arasındaki kültürel süreklilik, işbirliği ve kardeşlik duygularına dayalı ortak çalışmaları hem tarihsel ve hem de güncel bağlamlarda hemen hemen sosyo-kültürel hayatın her safhasında görmek mümkündür. Aslında Finlandiya ve Estonya için bir bakıma halkbiliminin diriltip var ettiği ülkeler demek çok da yanlış olmaz. Bu bağlamda Finlilerin efsanevi halkbilimcisi Elias Lönnrot ve onun derleyip düzenleyerek yayınladığı Kalevala Destanı⁵ bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de yakinen biliniyor ve lise seviyesindeki sınavlarda sorulacak kadar üzerinde durulmasına karşın bu olay ve olgular silsilesinin hemen hemen aynısı yaşayan Estonların “Kalevipoeg Destanı” (Kalev’in oğlu) ve bu destanı derleyen Friedrich Reinhold Kreutzwald (1803-1882) adlı halkbilimcileri ülkemizde maalesef pek bilinmemektedir⁶. Bu eksikliği gidermek üzere destanın derleniş ve Eston ulus inşa etme sürecine katkıları üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Kalevipoeg Destanı asıl uğraşı tıp doktorluğu olan Dr. Friedrich Reinhold Kreutzwald tarafından Eston köylüleri arasında sözlü olarak yaşatılmakta olan mensur-manzum ezgili parçaların (şarkıların) kendi

⁴ Walter Anderson hakkında bkz. (Seljamaa 2005).

⁵ Kalevala destanı 50 den fazla dile -bazılarına birkaç defa olmak üzere- tercüme edilmiştir.

⁶ Friedrich Reinhold Kreutzwald hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Jaago 2005).

derledikleri ve başkaları tarafından derlenenlerin bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Kalevipoeg destanının ilk versiyonu 1853⁷ yılında yayına hazır hale gelir. Ancak 13.817 mısradan oluşan bu versiyon sansür nedeniyle basılamaz. Destanın ikinci versiyonu 19.087 mısradan oluşur ve Estonya Aydınlar Derneği tarafından 1857-1861 yılları arasında basılır ve Almanca'ya çevrilir. Bu ana kadar, Eston ulusunun halini, Finlandiya'da halkbilimi alanında verilen ilk doktora tezini hazırlamak gibi halkbilimi çalışmaları açısından sıra dışı bir unvana ve kariyere sahip ilk akademik Estonyalı halkbilimci⁸ olan Dr. Oskar Kallas şöyle ifade edecektir; “13. yüzyıl başlarında Alman şövalyeleri Estonyayı, ülkemizi işgal ettikleri gün talihimiz ve tarihimiz gerilemeye başladı... uzun yüzyıllar boyunca bu ülkede sadece iki sınıf vardı. Birincisi köleleştirilmiş (serflik sistemi gereği) ve Estonca konuşan köylüler⁹, ikincisi de Almanca konuşan feodal aristokrasiyd¹⁰. Rusça, ülkemizde, 19. yüzyılda resmi dil haline geldi (2001:141). Oskar Kallas'ın çizdiği tablodan ortaya bağımsız bir ulus çıkarma sürecinde, Kalevipoeg Destanı, Estonlarda tıpkı Finliler de Kalevela'yla oluştuğu gibi epik destana sahip ve dolayısıyla tarihin en eski zamanlarından beri var olan bir ulus olmak bilincini ortaya çıkardı. Bu bilinç zaman içinde Eston milliyetçiliğini besleyen en önemli kaynak olacaktır.

Kalevipoeg Destanı, “kanto” olarak adlandırılan 20 kısımdan oluşmaktadır. Destanı oluşturan mısraların 8/7 sözlü kaynaklardan derlenmiş orijinal materyal iken 8/1lik kısmıysa destanı oluşturan parçaları bir araya getiren Friedrich Reinhold Kreutzwald'ın eklemeleridir. Her birisi ayrı bir macerayı ele alıp işleyen kantoların konularını řu şekilde sıralayabiliriz: Salme ve Linda'nın Evliliđi, Kalev'in Ölümü, Linda'nın Kaderi, Adanın Hizmetçisi, Kalevide ve Finli Bakıcı, Kalevide ve Kılıççı, kalevide'nin Dönüşü, Kalev'in Oğullarının Parti ve Yarışları, Savaş Söylentileri, Kahramanlar ve Su Şeytanı, Kılıcın kayboluşu, Bakıcı'nın Ođluyla Döğüş, Kalevide'nin Hades'e İlk Yolculuđu, Sarvik Sarayı, Kızkardeşlerin Evliliđi, Kalevide'nin Deniz Yolculuđu, Kahramanlar ve Cüce, Kalevide'nin Pörgü'ya Yolculuđu, Kahramanların Son Şöleni ve Armageddon. (Kreutzwald 2007). Destanın kollarının adlandırılışındaki “Armageddon” gibi dünyadaki diğer mitolojik geleneklerden alınma temalar ve adlar dikkat çekicidir. Bu tür Eston folkloruna sonradan gireceği aşıkara olan konuların yukarıda söz edilen destanı derleyen ve bir anlamda da düzenleyen destancının 8/1lik kısmından olmalıdır.

⁷ 1855 yılı özellikle okullarda sistematik Ruslaştırmanın başladığı yıldır. Bkz.(Kuutma 2005a).

⁸ Aynı zamanda dönemin lider akademik halkbilimcisi Fin metodunun kurucusu Julius Khrohn'un damadı Kaarle Khron'un da eniştesidir. İlk Eston akademik halkbilimci olmasına karşın öğretmenlik, müze kurucusu ve uzun yıllar büyükelçilik yapmıştır. Bkz. (Kuutma 2005c)

⁹ Estonya'da kölelik 1819 yılında kaldırılmıştır.

¹⁰ Bu kölelik yılları Estonların öylesine etkilemiştir ki Eston folklorunda şeytanın tasavvur edildiği hallerden birisi toprak sahibi Alman soylusu şeklindedir. Daha fazla bilgi için bkz. (Valk 2001).

Sonuç olarak Eston halk uzun yüzyıllar toprağa bağlı serfler (köleler) olarak yaşadıkten ve Estonca köylü dili haline dönüştükten sonra 19. yüzyılda Alman filozof Herder ve takipçilerinden özellikle de Finli aydınların yaptıklarından etkilenip esinlenip onları takip ederek başlattıkları halkbilimi çalışmaları sayesinde bağımsız bir ulus olma bilincine varmışlar ve bu bilinçle de yaşadıkları zor coğrafyanda uygun şartlar oluştuğunda bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Eston halkbilimi çalışmaları akademik anlamda dünyadaki en eski geleneklerden birisidir. Özellikle Eston Folklor Arşivi ve Müzesiyle Tartu Üniversitesindeki Eston ve Karşılaştırmalı Halkbilimi Bölümü dünyadaki en iyi örnekler arasında yer almaktadır. Halkbiliminin ulusları ve kültürel geleceklere bakımından ne kadar önemli olduğunun bilincinde olarak Eston halkbilimcileri Sovyet sisteminin en katı ve faşist uygulamaları altında bile ulusal arşivlerini muhafaza etmeyi ve değişik örtülü programlar altında gizlenerek halkbilimi derlemelerini sürdürmeyi başarmışlardır.

Kaynakça

- JAAGO, Tiit, (2005). "Fredrich Reinhold Kreutzwald and the Cultural Bridge." *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Eds. K. Kuutma ve T. Jaago, Tartu, Tartu University Press, 19-42.
- KALLAS, Oskar, (2001). "Estonian Folklore" *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Eds. K. Kuutma ve T. Jaago, Tartu, Tartu University Press, 139-149.
- KREUTZWALD, F. R. (2007), Kalevipoeg: An Ancient Estonian Tale, Trans. J. Kurman, Tartu, Üle Ola.
- KUUTMA, Kristin ve T. Jaago, (2005a). (Eds.), *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Tartu, Tartu University Press.
- KUUTMA, Kristin, (2005b). "Introduction: Constructing a Disciplinary History", *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Eds. K. Kuutma ve T. Jaago, Tartu: Tartu University Press, 9-15.
- KUUTMA, Kristin, (2005c). "Oskar Kalas: An Envoy of Cultural Heritage", *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Eds. K. Kuutma ve T. Jaago, Tartu, Tartu University Press, 121-146.
- KUUTMA, Kristin, (2005c). "Introduction: Constructing a Disciplinary History." *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Eds. K. Kuutma ve T. Jaago, Tartu, Tartu University Press, 9-15.
- SELJAMAA, Elo-Hanna, (2005). "Walter Anderson: A Scientist beyond Historic and Geographic Borders" *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Eds. K. Kuutma ve T. Jaago, Tartu, Tartu University Press, 153-200.
- VALK, Ülo, (2001). *The Black Gentleman: Manifestations of the Devil in Estonian Folk Religion*, Helsinki, FFC Communications.